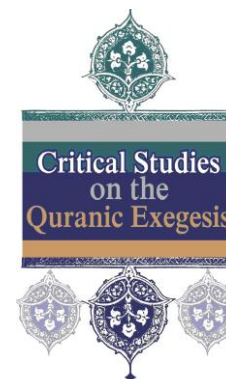

The Implicative Signification of Psychic Shock A Psycho-Somatic Reading of Ibn 'Abbās on *Akbarnahu* (Q 12:31)

Nabi Allah Sadrifar

Assistant Professor, Department of Islamic Studies,
Payame Noor University, Tehran, Iran (Email: sadrifar@pnu.ac.ir).

Original research

Received: 3/ 6/ 2026

Revised: 10/ 7/ 2026

Accepted: 11/ 7/ 2026

published: 21/ 9/ 2026

Pages: 157-176.

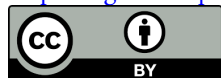
Publisher:

Mashhad Faculty of University of Quranic Theology and Awareness.
© 2026/ Authors retain the copyright and full publishing rights.

Online ISSN: 2783-5308

Open access in web address:

<http://naghdeara.quran.ac.ir>

Cite this article:

Sadrifar, Nabi Allah, "The Implicative Signification of Psychic Shock: A Psycho-Somatic Reading of Ibn 'Abbās on *Akbarnahu* (Q 12:31)", *Critical Studies on the Quranic Exegesis*, 7 (1): 13, 2026, p. 157-176.

<http://doi.org/10.22034/naghdeara.2026.584798.1398>

Abstract

This study addresses a long-standing tension in the interpretation of *Qur'ān* 12:31 (Sūrat Yūsuf), where the women of Egypt respond to Joseph with the verb *akbarnahu* and cut their hands. The dominant exegetical tradition reads the term as denoting cognitive awe or wonder (*i'zām*). A report attributed to Ibn 'Abbās, however, links it to a physiological reaction, specifically bleeding (*ḥayḍ*). This apparent contradiction has led most classical commentators, including Ṭabarī, to reject the report on grammatical and lexical grounds. The present article argues that this interpretive impasse stems from a confusion between two levels of signification. Drawing on the principles of *uṣūl al-fiqh* (Islamic legal theory) concerning implicative signification (*al-dalālah al-iltizāmiyyah*), and supported by findings from modern neuroscience, the study proposes that Ibn 'Abbās's report does not redefine the word's primary meaning. Rather, it describes a biological consequence of severe psychological shock. The sudden encounter with Joseph's beauty serves as a complete cause (*'illat tammah*) producing two concurrent physiological effects: acute stress-induced hemorrhage and stress-induced analgesia. The article thus offers a psychosomatic reading that preserves the lexical meaning of *akbarnahu* while integrating the exegetical reports into a coherent scientific framework. This reading is developed within a framework that accepts the theological presuppositions of Islamic exegesis and does not claim theological neutrality.

Keywords: Sūrat Yūsuf, Implicative Signification in the *Qur'ān*, Psychosomatic Reading, Stress-Induced Hemorrhage, Stress-Induced Analgesia.

Extended Abstract

The thirty-first verse of Sūrat Yūsuf describes the reaction of Egyptian women upon encountering Joseph: “So when they saw him, they greatly admired him and cut their hands” (Q 12:31). The verb *akbarnahu*, rendered here as “they greatly admired him,” has generated a long-standing interpretive dispute. The predominant exegetical reading understands it as *a‘ẓamnahu* (“they considered him great”), a purely cognitive and emotional response of awe and wonder. A report attributed to Ibn ‘Abbās, preserved in sources such as *Al-Durr al-Manthūr* and *Al-Kashshāf*, associates the term with a physiological reaction described as *ḥayḍ* (menstruation or bleeding). This report has been largely marginalized in the history of interpretation, with authorities such as Ṭabarī rejecting it on grammatical grounds, since the verb’s object pronoun (*hu*) would render the sentence nonsensical if *ḥayḍ* (an intransitive state) were intended.

The present study approaches this impasse from a methodological perspective that distinguishes between two levels of linguistic signification. Drawing on the theoretical apparatus of *uṣūl al-fiqh*, and specifically the category of *al-dalālah al-iltizāmiyyah* (implicative signification), the article argues that the Ibn ‘Abbās report does not propose a new primary meaning for *akbarnahu*. Instead, it reports a causal consequence of the psychological state denoted by the word’s primary signification. The lexical meaning of *akbarnahu* remains *i‘ẓām* (holding in awe). What the report describes is a physiological effect that follows necessarily from that psychological state. The relationship between the two is not one of synonymy but of implication: the psychological shock serves as the *lāzim* (that which implies), while the physiological reaction is the *malzūm* (that which is implied). This distinction dissolves the apparent contradiction. Ṭabarī’s grammatical objection loses its force because the report never claimed that *akbarnahu* means “they menstruated.” It claimed that the awe they experienced produced a physiological consequence.

The study further argues that the relation between psychological shock and physiological response, while not immediately evident to the ordinary mind (*luzūm bayyin bi-al-ma’nā al-akbāṣ*), becomes evident when a brief scientific premise is supplied. This qualifies it as *luzūm bayyin bi-al-ma’nā al-a‘amm* (evident implication in the broader sense), which is a valid basis for inference. The article thus mobilizes a category from Islamic legal theory to legitimize the integration of empirical scientific

findings into the interpretation of a Quranic passage.

The scientific component of the argument draws on two well-established physiological phenomena. The first is stress-induced hemorrhage. While the common reproductive effect of acute stress is amenorrhea (cessation of menstruation), experimental studies on animal models have demonstrated that acute restraint stress can trigger endometrial breakdown and shedding through corticosterone-mediated progesterone withdrawal. The study acknowledges that direct clinical documentation of instantaneous uterine bleeding triggered by visual shock in humans is lacking. However, it argues that rarity of a phenomenon does not entail its physiological impossibility. The *Qur'ān* narrates an exceptional event, and neuroscience can explain its mechanism of possibility.

The second phenomenon is stress-induced analgesia (SIA). The article cites research demonstrating that acute stress activates the hypothalamic-pituitary-adrenal axis and the sympathetic nervous system, leading to the release of endogenous opioids such as beta-endorphin, which block ascending pain pathways in the spinal cord. This mechanism provides a physiological explanation for the otherwise puzzling detail that the women cut their hands without apparent pain. The morphological form of the verb *qaṭṭa'na* (form II, indicating intensity and repetition) further supports this reading, since repeated deep cuts would ordinarily provoke a reflexive withdrawal response that must have been suppressed.

The article situates this psychosomatic reading within the broader thematic structure of Sūrat Yūsuf. The narrative presents a consistent pattern of psychological states producing physical effects. Jacob's profound grief over Joseph's loss culminates in blindness (Q 12:84), and the restoration of his sight follows the receipt of good news (Q 12:96). The women's encounter with Joseph follows the same pattern, with aesthetic shock replacing grief and temporary analgesia replacing blindness. This structural coherence, the article argues, supports the plausibility of the proposed reading.

The author explicitly situates this study within a framework that accepts the theological presuppositions of Islamic exegesis. The argument does not claim theological neutrality. It proceeds from the premise that the Quranic text is a source of truth and that classical exegetical reports, when properly understood, cohere with one

another and with reality. The appeal to neuroscience is not intended to subject the *Qur'ān* to external verification, but to demonstrate that a report preserved in the exegetical tradition, when read at the proper level of signification, describes a mechanism that modern science recognizes as possible.

In terms of methodology, the study combines three approaches. The first is lexical and exegetical analysis, examining the semantic range of *akbarnahu* in classical Arabic dictionaries and the history of its interpretation in works such as *Jāmi' al-Bayān*, *Al-Tibyān*, and *Al-Mizān*. The second is the application of categories from *uṣūl al-fiqh*, particularly the distinction between *al-dalālah al-muṭābaqiyyah* (primary signification) and *al-dalālah al-iltizāmiyyah* (implicative signification), to clarify the logical structure of the Ibn 'Abbās report. The third is the integration of findings from neuroscience concerning stress-induced hemorrhage and stress-induced analgesia, drawn from both animal studies and human research.

The article's findings are threefold. First, the apparent contradiction between the psychological and physiological readings of *akbarnahu* is not a genuine semantic conflict but a confusion of levels of signification. Second, the Ibn 'Abbās report, when read as an implicative rather than a primary signification, describes a physiologically coherent sequence: psychological shock producing both hemorrhage and analgesia. Third, this psychosomatic model integrates the exegetical tradition with contemporary scientific knowledge without compromising the lexical integrity of the Quranic text or the theological commitments of the interpreter.

The study concludes by acknowledging the limits of its evidence. It does not claim to have proven that the historical event occurred exactly as described. It claims only that the exegetical report, when properly understood, describes a mechanism that is physiologically possible and consistent with the narrative context. The article suggests that this methodological framework could be extended to other Quranic passages involving complex interactions between psychological states and physical effects.

Bibliography

1. The Holy *Qur'ān*.
2. Abū 'Ubaydah, Ma'mar b. al-Muthannā, *Majāz al-Qur'ān*, Cairo, Maktabat al-Khānjī, 1381 AH [Arabic].
3. Al-Azharī, Muḥammad b. Aḥmad, *Tahdhīb al-Lughah*, Beirut, Dār Iḥyā' al-

- Turāth al-‘Arabī, 1421 AH [Arabic].
4. Al-Bayḍāwī, ‘Abd Allāh b. ‘Umar, *Anwār al-Tanzīl*, Beirut, Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 1418 AH [Arabic].
 5. Al-Khalīl b. Aḥmad, *Al-Ayn*, ed. Maḥdī al-Makhzūmī and Ibrāhīm al-Sāmarrā’ī, Beirut, Dār wa Maktabat al-Hilāl, 1980 [Arabic].
 6. Al-Suyūṭī, ‘Abd al-Raḥmān b. Abī Bakr, *Al-Durr al-Manthūr*, Qom, Kitābkhānah-yi Mar‘ashī, 1404 AH [Arabic].
 7. Al-Tha‘labī, Aḥmad b. Muḥammad, *Al-Kashf wa al-Bayān*, Beirut, Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 1422 AH [Arabic].
- Al-Zamakhsharī, Maḥmūd b. ‘Umar, *Al-Kashshāf*, Beirut, Dār al-Kitāb al-‘Arabī, 1407 AH [Arabic].
8. Butler, R. K., & Finn, D. P., “Stress-induced Analgesia”, *Progress in Neurobiology*, vol. 88, no. 3, July 2009, pp. 184–202.
<https://doi.org/10.1016/j.pneurobio.2009.04.003>
 9. Chrousos, G. P., & Gold, P. W., “The Concepts of Stress and Stress System Disorders: Overview of Physical and Behavioral Homeostasis”, *Journal of the American Medical Association*, vol. 267, no. 9, March 1992.
<https://doi.org/10.1001/jama.1992.03480090092034>
 10. Fakhr al-Dīn al-Rāzī, Muḥammad b. ‘Umar, *Al-Tafsīr al-Kabīr*, Beirut, Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 1420 AH [Arabic].
 11. Ganong, William, *Ganong’s Review of Medical Physiology*, tr. Sayyid ‘Alī Ḥā’irī Rūḥānī et al., Tehran, Andīshah-yi Raffī, 1398 SAH [Persian].
 12. Ibn ‘Aṭīyyah, ‘Abd al-Ḥaqq b. Ghālib, *Al-Muḥarrar al-Wajīz*, Beirut, Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 1422 AH [Arabic].
 13. Ibn Kathīr, Ismā‘īl b. ‘Umar, *Tafsīr al-Qur’ān al-‘Azīm*, Beirut, Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 1419 AH [Arabic].
 14. Ibn Manẓūr, Muḥammad b. Mukarram, *Lisān al-‘Arab*, Beirut, Dār Ṣādir, 1414 AH [Arabic].
 15. Ma‘rifat, Muḥammad Hādī, *Tafsīr va Mufasssīrān*, Qom, Mu’assasah-yi Farhangī-yi Al-Tamhīd, 1380 SAH [Persian].
 16. Māwardī, ‘Alī b. Muḥammad, *Al-Nukat wa al-Uyūn*, Beirut, Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 1428 AH [Arabic].
 17. Muẓaffar, Muḥammad Riḍā, *Uṣūl al-Fiqh*, Qom, Jamā‘ah al-Mudarrisīn, 1370

SAH [Persian].

18. Qurṭubī, Muḥammad b. Aḥmad, *Al-Jāmi' li-Aḥkām al-Qur'ān*, Tehran, Nāṣir Khusraw, 1364 SAH [Persian].
19. Rashīd Riḍā, Muḥammad, *Tafsīr al-Manār*, Beirut, Dār al-Ma'rifah, 1414 AH [Arabic].
20. Rosenhan, David and Seligman, Martin, *Āsīb-shināsī-yi Ravānī*, tr. Yaḥyā Sayyid Muḥammadī, Tehran, Sāvalān, 1379 SAH [Persian].
21. Ṣādiqī Tihrānī, Muḥammad, *Al-Furqān*, Tehran, Markaz-i Farhangī-yi Tablīghī-yi Munīr, 1365 SAH [Persian].
22. Sayyid Quṭb, Ibrāhīm Ḥusayn, *Fī Zilāl al-Qur'ān*, Beirut, Dār al-Shurūq, 1425 AH [Arabic].
23. Ṭabarī, Muḥammad b. Jarīr, *Jāmi' al-Bayān*, Beirut, Dār al-Ma'rifah, 1412 AH [Arabic].
24. Ṭabāṭabā'ī, Muḥammad Ḥusayn, *Al-Mizān*, Beirut, Mu'assasat al-A'lamī li-l-Maṭbū'āt, 1390 AH [Arabic].
25. Ṭabāṭabā'ī, Muḥammad Riḍā, *Ṣarf-i Sādab*, Qom, Dār al-'Ilm, 1397 SAH [Persian].
26. Ṭabrisī, Faḍl b. Ḥasan, *Majma' al-Bayān*, Tehran, Intishārāt-i Nāṣir Khusraw, 1372 SAH [Persian].
27. Ṭūsī, Muḥammad b. Ḥasan, *Al-Tibyān*, Beirut, Dār Ihya' al-Turāth al-'Arabī [Arabic].

دلالت التزامی شوک روانی بر خونریزی ناشی از استرس بازخوانی روایت ابن عباس در تفسیر «أَكْبَرُهُ» (یوسف / ۳۱)

نبی‌اله صدری‌فر

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور،
تهران، ایران (ایمیل: sadrifar@pnu.ac.ir).

چکیده

آیه ۳۱ سوره یوسف، واکنش زنان مصر در رویارویی با یوسف (ع) را با فعل «أَكْبَرُهُ» توصیف می‌کند. این واژه در سنت تفسیری غالباً به شگفتی و شوک روانی (اعظام) تفسیر شده است؛ اما روایت منسوب به ابن عباس، آن را با یک واکنش جسمانی و خونی پیوند می‌دهد که همین امر موجب تقابلی تاریخی در فهم آیه گردیده است. مطالعه حاضر با هدف رفع این تعارض ظاهری و تبیین روشمند نسبت میان واکنش روانی و پی‌آمد جسمانی سامان یافته است. بدین منظور، تحقیق با روش تحلیلی-میان‌رشته‌ای و با کاربرست منابع تفسیری، مباحث دلالت‌شناسی اصول فقه و شواهد بالینی علوم اعصاب انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که گزارش ابن عباس، ناظر به معنای مطابقی واژه نیست، بل که با تکیه بر **دلالت التزامی**، پی‌آمدهای زیستی یک شوک شناختی سهمگین را گزارش می‌کند. بر این اساس، رویارویی ناگهانی با جمال یوسف (ع) به عنوان علت تامه، به بروز هم‌زمان دو واکنش فیزیولوژیک یعنی خونریزی حاد ناشی از استرس و مکانیسم عصبی بی‌دردی ناشی از استرس انجامیده است؛ فرایندی که امکان بریدن دست‌ها بدون احساس درد را مستدل می‌کند. بدین ترتیب، با این خوانش روان‌تنی، ضمن حفظ معنای اصلی واژه، گزارش‌های تفسیری در یک چارچوب علمی و یک‌پارچه تثبیت می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: سوره یوسف، دلالت التزامی در قرآن، خوانش روان‌تنی، بی‌دردی ناشی از استرس.

مقاله پژوهشی

دریافت: ۱۴۰۵/۳/۱۳

بازنگری: ۱۴۰۵/۴/۱۹

پذیرش: ۱۴۰۵/۴/۲۰

نشر: ۱۴۰۵/۶/۳۰

صفحه ۱۵۷-۱۷۶.

ناشر:

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (دانشکده علوم قرآنی مشهد).
۲۰۲۶ © / نویسندگان دارنده حق تألیف مقاله خود بدون محدودیت اند.

شاپای الکترونیکی: ۵۳۰۸-۲۷۸۳

دسترسی آزاد:

<http://naghd-e-aar.quran.ac.ir>

چه‌گونه به این مقاله ارجاع دهیم؟

صدری‌فر، نبی‌اله، «دلالت التزامی شوک روانی بر خونریزی ناشی از استرس: بازخوانی روایت ابن عباس در تفسیر أَكْبَرُهُ (یوسف / ۳۱)»، پژوهش‌نامه نقد آراء تفسیری، سال هفتم، دوره اول، شماره پیاپی ۱۳، تابستان ۱۴۰۵ ش، ص ۱۵۷-۱۷۶.

<http://doi.org/10.22034/naghd-e-aar.2026.584798.1398>

درآمد

مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه تفسیر **قرآن**، افق‌های نوینی را برای فهم دقیق‌تر آیات گشوده‌است؛ به‌ویژه در رویارویی با آیاتی که توصیف‌گر واکنش‌های پیچیده انسانی هستند. یکی از کم‌نظیرترین این صحنه‌ها، گزارش **قرآن** کریم از واکنش زنان مصر در رویارویی ناگهانی با حضرت یوسف (ع) است که در آیه ۳۱ سوره یوسف با عبارت «فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ...» بیان شده‌است.

در محور اصلی این آیه، واژه **أَكْبَرْنَهُ** قرار دارد که در سنت تفسیری با دو خوانش متفاوت ارزیابی شده‌است. خوانش نخست و غالب، واژه را به معنای **اعظمه** دانسته و آن را صرفاً یک روی‌داد شناختی، ناظر به حالت بهت و شگفتی روانی تلقی می‌کند. در مقابل، خوانش دوم مبتنی بر روایتی منسوب به ابن عباس است که این واژه را به وقوع یک واکنش خونی و جسمانی شدید با تعبیری نظیر **حِصْن** پیوند می‌دهد. بررسی پیشینه تفسیری نشان می‌دهد که تقابل این دو نگاه غالباً به بن‌بست انجامیده‌است؛ مفسرانی چون طبری به دلیل چالش‌های ادبی از پذیرش این روایت امتناع کرده‌اند، در حالی که منابعی نظیر **الدر المنثور** آن را به‌عنوان بخشی از میراث روایی حفظ نموده‌اند.

با وجود اهمیت این آیه در فهم تعامل جسم و روان، پژوهش‌های پیشین عموماً در دوگانه **روانی/جسمانی** گرفتار شده‌اند. هدف اصلی این مقاله پر کردن این شکاف تحقیقاتی از طریق آزمودن یک خوانش روان‌تنی است. این مطالعه در پی آن است تا نشان دهد چه‌گونه می‌توان با روی‌کردی میان‌رشته‌ای، ضمن حفظ معنای اصلی لفظ، روایت ابن عباس را به‌عنوان پی‌آمد جسمانی یک شوک روانی فوق‌حاد بازفهمید.

طرح مسئله

مسئله اصلی این مطالعه از یک ناسازگاری ظاهری و چندوجهی در رویارویی با روایت ابن عباس نشأت می‌گیرد. از منظر زبان‌شناختی و تفسیری، تحمیل معنای **حِصْن** یا **خون‌ریزی** به‌عنوان معنای **مُطَابَقِي** واژه **أَكْبَرْنَهُ** صحیح نیست و همان‌گونه که طبری و دیگر مفسران نیز اشاره کرده‌اند، با قواعد نحوی (مرجع ضمیر) و دلالت فعل متعدی ناسازگار است. هم‌زمان، از منظر دانش پزشکی کهن نیز، پدیده حائض شدن ناگهانی صرفاً در اثر شگفتی، فاقد توجیه علمی و فیزیولوژیک بود که همین امر به حاشیه‌نشینی تاریخی این روایت انجامید. با وجود این چالش‌ها، تکرار این مضمون در منابع کهن نشان‌دهنده وجود پیوندی معنادار در حافظه تفسیری میان رویارویی شدید روانی و بروز واکنش خونی است. پرسش اینجا است که آیا می‌توان این روایت را بدون

تغییر در معنای لغوی واژه و به دور از خطاهای پزشکی گذشته، به گونه‌ای روشمند توجیه کرد؟ در مطالعه حاضر از این مبنا دفاع می‌شود که گره‌گشایی از این مسئله، نیازمند تبیین نسبت علی میان ساحت روان و جسم با ابزارهای نوین است. بر این اساس، مطالعه پیش‌رو با نظر به **دلالت التزامی**، میان **شوک روانی** به عنوان ملزوم و **واکنش خونی ناشی از استرس** به عنوان لازم بین پیوند برقرار می‌کند تا اثبات نماید که این روایت گزارشی از اثر قهری شوک است؛ نه معنای مطابقی کلمه.

برای تبیین این مدل و رفع تعارضات یادشده، مقاله حاضر در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های اساسی زیر است: اولاً، خاستگاه تقابل خوانش روانی و جسمانی درباره واژه **اَكْبَرَنَه** در تاریخ تفسیر چیست و ناسازگاری‌های مترتب بر آن چه گونه صورت‌بندی شده است؛ ثانیاً، ظرفیت‌های تحلیلی **دلالت التزامی** چه گونه می‌تواند رابطه‌ای طولی میان واکنش روانی (ملزوم) و واکنش خونی (لازم) برقرار سازد؛ ثالثاً، یافته‌های نوین علوم اعصاب و روان‌تنی، چه شواهدی برای اثبات وقوع هم‌زمان **خون‌ریزی استرسی** و **بی‌دردی ناشی از استرس** در راستای تأیید علمی این روایت ارائه می‌دهند؟

۱. پیشینه روایت ابن عباس در تفسیر

این بخش به بررسی پیشینه تاریخی و تحلیلی روایت ابن عباس درباره واکنش زنان مصر در آیه سی و یکم سوره یوسف می‌پردازد. ابتدا دو خوانش اصلی از واژه **اَكْبَرَنَه** — روانی و جسمانی — تحلیل می‌شود؛ سپس رویارویی مفسران متقدم با روایت ابن عباس در سه رویکرد گزارش می‌گردد؛ و در نهایت علل حاشیه‌نشینی خوانش جسمانی در سه حوزه لغوی، نحوی و پزشکی بررسی می‌شود. هدف از این بخش، ترسیم زمینه تاریخی‌ای است که بازخوانی روش‌شناختی این روایت را در بخش‌های بعدی ممکن می‌کند.

۱-۱) گزارش لغوی «اَكْبَرَنَه» و دو ساحت روانی و جسمانی

واژه **اَكْبَرَنَه** در آیه ۳۱ سوره یوسف، کانون دو خوانش متمایز اما مرتبط در میراث تفسیری و لغوی است. در خوانش مشهور تفسیری، ریشه کبر بر مفهوم عظمت دلالت دارد و کاربرد آن در باب افعال — اکبار — نمایانگر وقوع حالتی روانی همراه با شگفتی و بُهت است؛ بر این اساس **اَكْبَرَنَه** صرفاً یک واکنش شناختی و عاطفی توصیف می‌شود و به معنای بزرگ‌داشتن و شکوهمند یافتن یوسف^(ع) توسط زنان مصر تفسیر می‌گردد (خلیل بن احمد، *العین*، ۵/۳۶۱؛ طبری، *جامع البیان*، ۱۲/۱۲۱).

خوانش دوم اما این واقعه را به یک واکنش تند فیزیولوژیک — **حِضْنٌ مِنَ الْفَرْجِ** — پیوند می‌زند و واژه را

مستقیماً به معنای **حائض شدن** یا بروز خون‌ریزی در اثر شوک تفسیر می‌کند. اگرچه برخی کاربرد واژه **أَكْبَرُ** به معنای **حَاضٍ** را در کلام عرب منکر شده‌اند (ابوعبیده، **مجاز القرآن**، ۱/ ۳۰۹)، شواهد مستدلی نیز برای اثبات اصالت این خوانش ارائه شده‌است (ازهری، **تهذیب اللغة**، ۱۰/ ۱۲۰-۱۲۱؛ ابن منظور، **لسان العرب**، ۵/ ۱۲۶). قاعدگی مرز عبور از خردسالی -صِغَر- و ورود به بزرگسالی -کِبَر- است، از این رو پیوندی طبیعی و زیستی میان مفهوم **اکبار** و **حیض** وجود دارد؛ چنان‌که در برخی گویش‌های کهن عربی نیز، مانند گویش قبیله طيء، فعل **أَكْبَرْتُ** دقیقاً به معنای **حاضت** به کار می‌رفته‌است. برای رفع تعارض متعدی‌شدن فعل با ضمیر هاء -در حالی که حیض فعلی لازم است- نیز گفته‌اند این ضمیر نه ضمیر مفعولی، بل که هاء سکت یا وقفه است. با این تفاسیل، ظرفیت دوگانه معنایی **أَكْبَرُنَّ** زمینه را برای فهم آیه بر اساس یک رابطه طولی و علی فراهم می‌کند: شدت شوک روانی، که دلالت **مطابقی** واژه است، محرکی است که به وقوع واکنشی ناگزیر جسمانی می‌انجامد و **دلالت التزامی** آن به‌شمار می‌رود. این نگاه یک‌پارچه ضرورت فراتر رفتن از دیدگاه‌های تک‌بعدی و تحلیل واژگان برپایه ملازمه عقلی میان معانی را آشکار می‌کند.

۲-۱) رویارویی مفسران مُتَقَدِّم با روایت ابن عباس

بازتاب پی‌آمد جسمانی مطرح‌شده در روایت ابن عباس در متون تفسیری متقدم، در سه رویکرد محتوایی گزارش‌مآثور، نقد لغوی و تحلیل علت و معلولی قابل‌دسته‌بندی است. در رویکرد نخست، این واکنش بیولوژیک بدون داور تحلیلی و صرفاً به‌عنوان بخشی از میراث روایی بازتاب یافته‌است (ثعلبی، **الکشف و البیان**، ۵/ ۲۱۸؛ سیوطی، **الدر المنثور**، ۴/ ۱۷). اما در رویکرد دوم که نگاهی انتقادی-لغوی دارد، با اصالت دادن به معنای **إِعْظَام** (شگفت‌زدگی و بزرگ‌داشتن)، دلالت **مطابقی** واژه بر واکنش جسمانی از منظر نحوی و لغوی نامعتبر دانسته شده‌است؛ تا جایی که نمایندگان این رویکرد، ضمن تضعیف صلاحیت راویان این تفسیر، شواهد شعری حامی آن را نیز جعلی -مصنوع- قلم‌داد کرده و امکان هم‌نشینی این دو مفهوم را کاملاً مردود اعلام نموده‌اند (طبری، **جامع البیان**، ۱۲/ ۱۲۲؛ ابن عطیه، **المحرر الوجیز**، ۳/ ۲۳۹).

در برابر این دو نگاه، رویکرد سوم ضمن پذیرش نقدهای لغوی، وقوع واکنش جسمانی را نفی نمی‌کند؛ بل که با تفکیکی هوشمندانه، آن را نه معنای **مطابقی** واژه، که اثر قهری و لازمه شوک شدید روانی تبیین می‌نماید (قرطبی، **الجامع لأحكام القرآن**، ۹/ ۱۷۰). برپایه این نگاه تلفیقی، ضمن ارائه راه‌کارهای نحوی برای توجیه مرجع ضمیر مانند در تقدیر گرفتن لام تعلیل: «حِضْنَهُ» (به‌خاطر او حائض شدند)، این واکنش روان‌تنی ذیل

قاعده تأثیر هیجاناتِ سهمگین مانند ترس یا برانگیختگی شدید بر سیستم بیولوژیک زنان صورت‌بندی، و حتی با شواهد ادبی دال بر ارتباطِ شوکِ دیداری و خون‌ریزی ناگهانی پشتیبانی شده‌است (ماوردی، **النکت و العیون**، ۳۳/۳؛ طبرسی، **مجمع البیان**، ۵/۳۵۰؛ بیضاوی، **أنوار التنزیل**، ۳/۱۶۲).

نمودِ بارزِ دیگری از درکِ این مکانیسمِ روان‌تنی در تفسیر ابن‌کثیر نیز قابل‌پی‌گیری است؛ وی ضمن تأیید معنای لغوی واژه **أعظمه**، واکنشِ فیزیکیِ شدیدِ بریدنِ دست‌ها بدون درکِ درد را با قیدِ **دَهْشاً** بر **رؤیَته** پی‌آمد مستقیمِ شوک و حیرتِ روانی معرفی می‌کند که مؤیدِ همین رابطه‌ی علت و معلولی است (ابن‌کثیر، **تفسیر القرآن العظیم**، ۴/۳۳۰). در این الگو، شوک شناختی به‌عنوان **علت** و خون‌ریزی ناگهانی به‌عنوان **معلول** در نظر گرفته می‌شود که ضمن شکستن بن‌بستِ تعارضِ لغوی، انسجام معنایی آیه و اعتبار گزارش‌های تاریخی را به‌صورت توانمند حفظ می‌کند.

۳-۱) علل حاشیه‌نشینی خوانش جسمانی

با وجود حضورِ روایتِ ابن‌عباس در حافظهٔ تفسیری، غلبهٔ نهایی با خوانش روانی **إعظام** بود و تفسیر جسمانی به‌تدریج به حاشیه رفت. علل اصلیِ این حاشیه‌نشینی در سه حوزهٔ لغوی، نحوی و پزشکی قابل‌پی‌گیری است. نخستین چالش در بُعد لغوی بروز یافت؛ فقدان شاهد معتبر در کلام عرب برای هم‌معناییِ **أكبر** و **حاض** در کنار تشکیک جدی لغویانی چون ابوعبیده، موجب شد این معنا به‌عنوان دلالت مطابقی، از نظر لغت‌شناسان مردود شناخته شود.

افزون بر چالش لغوی، بُعد نحوی نیز مانع ساختاریِ بزرگی ایجاد کرد. طبری و دیگر مفسران اشکال می‌کنند که ارجاع ضمیر مفعولی هاء در **أَكْبَرْنَهُ** به یوسف^(ع)، با ماهیتِ لازمِ فعل **حیض** در تعارض است و معنای مُحالِ «زنان یوسف^(ع) را به حیض واداشتند» را به ذهن متبادر می‌کند (طبری، **جامع البیان**، ۱۲/۱۲۲). در این میان، زمخشری در تلاشی برای عبور از این بن‌بست دستوری پیشنهاد داد که این ضمیر نه یک مفعول، بل که هاء **سکت** قلم‌داد شود تا واژه در اصلِ **أَكْبَرْنَهُ**، مستقیماً به معنای **حِضْنُ** تفسیر گردد (زمخشری، **الکشاف**، ۲/۴۶۵). با این حال این راه‌کارِ زبان‌شناختی نیز نتوانست این خوانش را به جریان غالب تبدیل کند.

سرانجام، سومین عاملِ طرد به جنبه‌های پزشکی و عرفی بازمی‌گشت. با وجود پذیرشِ تأثیر ترس بر بدن در طب سنتی، بروز خون‌ریزی حاد و آنی صرفاً با یک نگاه، پدیده‌ای خارق‌العاده و فاقد تبیین علمی به‌نظر می‌رسید. در نتیجه ترجیح معنای ساده‌تر **بزرگ‌داشتن** بر پدیده‌ای چنین نادر، برای عموم مفسران امری کاملاً

منطقی بود.

امروزه اما، با وام‌گیری از مبانی روش‌شناختی استواری که اندیشمندانی چون محمدهادی معرفت بنا نهاده‌اند، می‌توان بر این قول به ظاهر حاشیه‌ای مَهر اعتبار زد. در مکتب تفسیری ایشان، عیار یک نظر قرآنی صرفاً به قدمت تاریخی آن نیست، بل که به توانمندی آن در **گشودن گره‌ها** و هم‌نوایی با **محتوای آیات** است (معرفت، **تفسیر و مفسران**، ۲/۲۵). با وام گرفتن از این زاویه دید، یافته‌های قطعی علوم پزشکی نوین، دقیقاً همان شاهد صدقی هستند که تحلیل‌های مفسرانی چون طبری و صادقی تهرانی را تأیید، و این روی‌کرد جسمانی را از انزواء، به کانون دلالت‌های قرآنی منتقل می‌کند.

۲. بازخوانی روش‌شناختی و آسیب‌شناسی خوانش‌های پیشین

این بخش به تبیین چارچوب روش‌شناختی تحلیل روایت ابن عباس می‌پردازد. ابتدا با تفکیک دلالت مطابقی از دلالت التزامی، بن‌بست تفسیری حاصل از رویارویی با واژه **أَكْبَرُ** گشوده می‌شود. سپس با بهره‌گیری از آموزه‌های اصول فقه، به‌ویژه لزوم بین‌بالمعنی‌الاعم، و نیز یافته‌های علوم اعصاب، پیوند علی میان شوک روانی و واکنش جسمانی تبیین می‌گردد. در نهایت با استناد به دلالت اشاره، خوانش جسمانی نه به‌عنوان خطای لغوی، بل که به‌منزله دریافت درست مفسران از یک لازمه عقلی معرفی می‌شود.

۲-۱) جایگاه دلالت اشاره در اثبات پیوند روان‌تنی

تاریخ تفسیر نشان می‌دهد که مفسران در رویارویی با واژه **أَكْبَرُ**، غالباً دچار یک تقابل و دوگانگی شده‌اند. آن‌ها همواره خود را ناگزیر از انتخاب میان معنای روانی **إِعْظَام** و شگفتی و واکنش جسمانی **خون‌ریزی و حیض** دیده‌اند. با این حال ریشه اصلی این بن‌بست، خلط میان سطوح مختلف دلالت لفظ است. برای گشودن این گره روش‌شناختی، باید مرز میان **دلالت مطابقی و دلالت التزامی** به‌روشنی تفکیک شود.

برای مثال، وقتی این واژه در قول ابن عباس به خون‌ریزی تفسیر می‌شود، به معنای خلق یک دلالت مطابقی جدید در زبان عربی نیست؛ بل که مقصود از این تفسیر، به تصویر کشیدن یک زنجیره درهم‌تنیده از علت و معلول است. در این تحلیل، دلالت مطابقی واژه همان **شوک روانی** به‌عنوان علت (ملزوم) است. در مقابل، این شوک برپایه قوانین زیست‌شناختی، پی‌آمدی قهری دارد که در جایگاه دلالت التزامی (لازم) قرار می‌گیرد. بدین ترتیب، تقابل ظاهری آراء تفسیری در این آیه، جای خود را به یک پیوستار یک‌پارچه و روان‌تنی می‌دهد.

برای اثبات این رابطه طولی در علم اصول فقه، باید نوع ملازمه میان شوک روانی و واکنش جسمانی به‌دقت

واکاوی شود. بر اساس آراء اصولیانی هم‌چون محمدرضا مظفر، دلالت بر لازم مستلزم احراز لزوم بین است. پیوند میان شوک روانی سهمگین و پی‌آمدهایی نظیر خون‌ریزی استرسی، برای ذهن عرفی و فاقد دانش پزشکی کاملاً آشکار نیست؛ به عبارت دیگر، این رابطه در ابتدا از نوع **لِزوم بین بالمعنی الأخص** محسوب نمی‌شود، زیرا صرف تصور ملزوم، ذهن را فوراً به سمت لازم نمی‌کشانند. با وجود این، تبیین مکانیسم عصب‌شناختی می‌تواند این رابطه را به یک الگوی علی و معلولی شفاف تبدیل کند و در نتیجه این تبیین علمی، پیوند مذکور به سطح **لِزوم بین بالمعنی الأعم** ارتقاء می‌یابد. در این حالت، ذهن مخاطب پس از دریافت یک مقدمه کوتاه علمی، با تأملی اندک از ملزوم به لازم عقلی آن منتقل می‌شود. این انتقال ذهنی نیز کاملاً موجه است و نیازی به استعمال غیر مجاز لفظ در بیش از یک معنا ندارد (مظفر، **اصول الفقه**، ۱/ ۱۲۱-۱۲۵).

پذیرش **لِزوم بین بالمعنی الأعم**، جایگاه دلالتی این پی‌آمد جسمانی را در اصول فقه به درستی مشخص می‌کند. بر مبنای دستگاه اصولی، اثبات چنین لازمی دیگر در دایره محدود دلالت التزامی لفظی نمی‌گنجد، بل که مستقیماً به حجیت حکم عقل در درک ملازمه بازمی‌گردد و مصداق بارز **دلالت اشاره** محسوب می‌شود (مظفر، **اصول الفقه**، ۱/ ۲۳۶-۲۳۸). از سوی دیگر، علم اعصاب نیز این ملازمه را به‌عنوان یک حقیقت زیستی قطعی تأیید می‌کند و از این رو استناد به دلالت اشاره در فهم این آیه، پشتوانه‌ای محکم و علمی می‌یابد. بر این اساس، خوانش **أَكْبَرُ** در چارچوب دلالت اشاره، نشان‌دهنده خطای لغوی گذشتگان نیست، بل که بازتاب‌دهنده درک صحیح مفسران متقدم از یک لازمه عقلی و قهری است؛ این دلالت در پایان اثبات می‌کند که واژه مذکور می‌تواند بی‌هیچ تناقضی، هم‌زمان راوی یک شوک شناختی شدید و پی‌آمدهای قطعی فیزیولوژیک آن باشد.

۲-۲) نقد روی‌کرد صرفاً روانی و صرفاً جسمانی

جریان مسلط تفسیری، واژه **أَكْبَرُ** را منحصرأ در چارچوب یک شگفتی عمیق روانی و به معنای بزرگ داشت **—إعظام—** درک کرده‌است. برای مثال، چهره‌هایی چون فخر رازی، زمخشری و طوسی (طوسی، **التبیان**، ۶/ ۱۳۱؛ فخر رازی، **التفسیر الکبیر**، ۱۸/ ۱۵۳) و در دوران متأخر، رشید رضا و سیدقطب (رشید رضا، **تفسیر المنار**، ۱۲/ ۲۹۳؛ سیدقطب، **فی ظلال القرآن**، ۴/ ۱۹۸۴) بر این معنا تأکید داشته‌اند. از دیدگاه این مفسران، واکنش زنان صرفاً یک رخداد ذهنی و ادراکی ارزیابی شده و بریده‌شدن دست‌ها تنها پی‌آمدی مکانیکی و ناشی از فقدان اراده تلقی می‌گردد. آسیب جدی این روی‌کرد، نادیده گرفتن پی‌آمدهای قطعی

جسمانی ماجراست، چرا که هیچ‌گونه دلالت فیزیولوژیک برای تبیین عدم احساس درد در حین جراحی‌های عمیق در آن لحاظ نمی‌شود.

در نقطه مقابل، روی‌کرد جسمانی مستقل نیز با چالش‌های روش‌شناختی متعددی روبه‌رو بوده‌است. این دیدگاه کوشید تا با تکیه بر ظرفیت‌های گویشی، واژه را مستقیماً بر وقوع ناگهانی قاعدگی — حیض — حمل کند. آسیب بنیادین این خوانش، خلط میان پدیده‌ای هورمونی و زمان‌بر (حیض طبیعی) با خون‌ریزی‌ای آنی و ناگهانی است؛ اشتباهی که بی‌تردید ریشه در محدودیت‌های دانش پزشکی گذشتگان داشت. افزون بر این، تطبیق نادرست یادشده به تعارض‌های جدی با ساختار نحوی آیه و ماهیت فعل متعدی انجامید، تا آنجا که لغویان و مفسرانی چون ابو عبیده، طبری و شیخ طوسی آن را به سبب محظورات دستوری مردود دانستند (ابو عبیده، *مجاز القرآن*، ۱/۳۰۹؛ طبری، *جامع البیان*، ۱۲/۱۲۲؛ طوسی، *التبیان*، ۶/۱۳۱).

قرائن سیاقی نیز به همین اندازه خوانش قاعدگی را تضعیف می‌کند: بافت آیه زنان را در حال کار با چاقو و بریدن میوه نشان می‌دهد *قَطَعْنَ أَیْدِيَهُنَّ*، و عارضه ناگهانی قاعدگی — برخلاف مدل بی‌دردی استرسی پیشنهادی این مطالعه — هیچ پیوند تبیینی و جسمانی با بریدن مکرر دست‌ها بدون واکنش درد فراهم نمی‌کند. همین ناتوانی در تبیین، ضعف ذاتی روی‌کرد صرفاً جسمانی را آشکارتر می‌کند. بدین ترتیب، هر یک از این دو روی‌کرد به تنهایی، و تلاش برای نشان دادن واکنش جسمانی در عرض معنای روانی به جای طول آن، سرانجام به بن‌بست تفسیری و نحوی انجامیده‌است.

۲-۳) ضرورت گذار به مدل تلفیقی

برای گذر از این تقابل تاریخی، مدل پیشنهادی این نوشتار بر پایه خوانشی روان‌تنی ارائه می‌شود. این مدل با بهره‌گیری از ظرفیت منطقی *دلالت التزامی* (از نوع لزوم بین)، روایت منسوب به ابن عباس را بازخوانی می‌کند. در این تبیین، وقوع خون‌ریزی دیگر به معنای قاعدگی طبیعی نیست؛ بل که به مانند گزارشی ناپخته از یک واکنش عصبی-عروقی فوری به شوک حاد در نظر گرفته می‌شود.

بر این اساس، واژه *أَكْبَرُ* نمایانگر یک رابطه طولی و علی است. بدین ترتیب که رویارویی با جمال یوسف^(ع)، نخست یک شوک شناختی سهمگین (اعظام) پدید آورد. سپس این شوک، مطابق با فیزیولوژی شناخته‌شده پاسخ استرس، موجب فعال‌سازی سیستم سمپاتیک و محور هیپوتالاموس — هیپوفیز — آدرنال می‌شود (گانوگ، *فیزیولوژی پزشکی*، ۳۵۰-۳۵۲).

در پی این فعال‌سازی، ترشح کاتکولامین‌ها و کورتیزول به‌طور حاد افزایش می‌یابد. این روند، تعادل عروقی و هورمونی آندومتر را مختل می‌کند. هرچند تظاهر شایع استرس بر دستگاه تولیدمثل، قطع قاعدگی (آمنوره) گزارش شده‌است (همان‌جا)؛ اما از منظر فیزیولوژیک نمی‌توان احتمال بروز خون‌ریزی ناگهانی ناشی از ناپایداری عروقی آندومتر در اثر تخلیه سمپاتیک را رد کرد. به همین دلیل، آن‌چه گذشتگان به خاطر فقر واژگان پزشکی **حیض** نامیده‌اند، در این مدل، **خون‌ریزی رحمی ناشی از استرس** تبیین می‌گردد.

در نتیجه این مدل جامع نشان می‌دهد که دیدگاه پیشینیان درباره وقوع خون‌ریزی، از اساس باطل نبوده‌است. بی‌تردید این نگاه ریشه در یک واقعیت زیست‌شناختی اثبات‌پذیر دارد. بدین ترتیب، تلاش اندیشمندانی چون طبری برای یافتن یک واسطه علی، با دانش امروز تطبیق یافته و مصداق دقیق آن واکنش جسمانی تثبیت می‌گردد.

۳. تبیین علمی روایت با تکیه بر علوم اعصاب و روان‌تنی

برای درک بهتر ماجرای زنان مصر، نیازمند بهره‌گیری از یافته‌های دانش روان‌تنی و علوم اعصاب هستیم. این روی‌کرد علمی، چگونگی تبدیل یک شوک بصری به عوارض جسمانی را به‌روشنی تبیین می‌کند. بدیهی است هدف از این تطبیق، اثبات قطعی وقوع تاریخی این مکانیسم فیزیولوژیک بر بدن زنان ناظر نیست، بل که نشان‌دادن هماهنگی کامل توصیف روایت با یک زنجیره علی شناخته‌شده در فیزیولوژی اعصاب است؛ امری که تفسیر واژه را، از سطح یک کنایه صرف، فراتر می‌برد. در واقع، یک غافل‌گیری مطلق و سلب‌کننده اراده توانسته‌است به موازات هم، دو واکنش فیزیولوژیک مستقل را در بدن رقم بزند. در ادامه، این دو واکنش جسمانی و شواهد درون‌متنی آن بررسی می‌شود.

۳-۱) تمایز خون‌ریزی استرسی از قاعدگی

همان‌گونه که در واکاوی لغوی و تاریخی اشاره شد، مفسران کهن واژه **اَكْبْرَنَه** را به واکنشی جسمانی یعنی **حیض** پیوند می‌دادند. با این حال محدودیت‌های دانش پزشکی در آن عصر، زمینه‌ساز یک بن‌بست تفسیری شد. گذشتگان هرگونه خون‌ریزی ناگهانی زنان را تحت عنوان کلی و زمان‌بر قاعدگی طبیعی (حیض) طبقه‌بندی می‌کردند؛ تفسیری که بی‌تردید با فیزیولوژی بدن و ساختار نحوی آیه در تعارض بود.

امروزه اما، علوم اعصاب و فیزیولوژی مدرن پاسخ دقیق‌تری برای این پدیده ارائه می‌دهند. بر اساس این یافته‌ها، شوک‌های روانی بسیار شدید و قاهر می‌توانند به اختلالات حاد هورمونی و عروقی منجر شوند. این واکنش هم‌زمان عصبی و عروقی شدید، یک واکنش فوری به استرس است که می‌تواند عارضه **خون‌ریزی**

رحمی ناشی از شوک را در پی داشته باشد.

بنابراین، کاربرد تاریخی این واژه در معنای خون‌ریزی از سوی پیشینیان، ریشه در یک واقعیت زیستی داشته است. در نتیجه رویارویی با جمال یوسف^(ع) به عنوان یک علت روانی (اعظام)، منجر به یک معلول جسمانی و آنی گردید. این معلول قهری، همان خون‌ریزی ناشی از استرس حاد بود که در تفاسیر تاریخی به اشتباه با قاعدگی طبیعی تطبیق داده شد.

۲-۳) بی‌دردی ناشی از استرس

در امتداد همان شوک عظیم اولیه، واکنش فیزیولوژیک دوم در سیستم عصبی زنان فعال می‌شود. در واقع، این واکنش امکان رخداد اعجاب‌آور بریدن دست‌ها را بدون واکنش دردآلود فراهم می‌کند. جالب توجه است که در برخی تحلیل‌های تفسیری، توصیفاتی نزدیک به مفهوم اختلال موقت در ادراک درد ارائه شده است. برای مثال، این رخداد نوعی غلبه کامل یک امر عظیم بر ادراک عادی انسان تلقی شده است که به اشباع شناختی و غیبت موقت از شعور و اراده می‌انجامد (طباطبایی، *المیزان*، ۱۱/۱۴۹).

افزون بر این، در سایر منابع تفسیری نیز شواهد مؤیدی بر این امر وجود دارد. چنان‌که در برخی تفاسیر، به از کار افتادن حس درد در اثر اشتغال کامل قلب و ذهن اشاره شده است (طبرسی، *مجمع البیان*، ۵/۳۵۲). همچنین در پاره‌ای دیگر از تحلیل‌ها، این بی‌حسی به نوعی انقطاع ادراک حسی از بدن در لحظه شوک تفسیر شده است (صادقی تهرانی، *الفرقان*، ۱۵/۷۹).

از منظر علمی، این غیبت از شعور و انقطاع حسی، در ادبیات علوم اعصاب مدرن معادل حالت گسستگی روانی است. بدین ترتیب، این حالت روان‌شناختی به تبلور پدیده‌ای زیستی به نام بی‌دردی ناشی از استرس می‌انجامد. فرآیند فیزیولوژیک این واکنش، بسیار سریع و پیچیده است. ابتدا در پی یک شوک سهمگین دیداری، آمیگدال در مغز سیگنال‌های پر قدرتی به هیپوتالاموس ارسال می‌کند. سپس، محور عصبی-هورمونی و سیستم عصبی سمپاتیک به شکلی انفجاری فعال می‌شوند (کروسوس و گلد، «مفاهیم استرس...»، ۱/۱۲۴۴). در گام بعدی، سیستم عصبی مرکزی برای محافظت از بدن، ترشح قابل توجه مواد شبه افیونی درون‌زاد (مانند بتا-اندورفین‌ها) را آغاز می‌کند. شایان ذکر است که این سازوکار، بی‌دردی ناشی از استرس را از نوع اپیوئیدی قرار می‌دهد که از مسیرهای غیر اپیوئیدی در سایر شرایط استرس‌زا متمایز است. در نتیجه این فرآیند، مسیرهای

صعودی انتقال پیام درد در نخاع بی‌درنگ مسدود می‌گردند (باتلر و فین، «بی‌دردی ناشی از استرس»^۱، 184). در نهایت، این افزایش هم‌زمان و چشمگیر سطوح چندین میانجی شیمیایی درون‌زاد، در کسری از ثانیه رخ داده و بی‌حسی عمیقی ایجاد می‌کند. به همین دلیل، جراحات‌های عمیقی نظیر پارگی پوست با کارد، هیچ‌گونه سیگنال دردی به قشر حسی مغز مخابره نکرده‌است.

۳-۳) شواهد درون‌متنی الگوی روان‌تنی

اتکاء این مدل علمی بر شواهد عینی، با قرائن استوارِ درون‌متنی نیز به‌خوبی پشتیبانی می‌شود. در واقع، در سطح زبان‌شناختی، انتخاب **باب تفعیل** در ساختار فعل «قَطَّعَنَّ» بسیار معنادار است. این ساختار صرفی، حامل معنای مبالغه، تکثیر و شدت عمل است (طباطبائی، **صرف ساده**، ۹۱).

از منظر زیست‌شناختی، ایجاد جراحات‌های مکرر و عمیق نیازمند شرایط فیزیولوژیک خاصی است. این امر تنها در صورتی ممکن است که واکنش دفاعی **پس کشیدن ناخودآگاه دست** به‌واسطه انسداد موقت مسیر درد به تعلیق درآمده باشد. بنابراین، ظرافت صرفی این واژه، خود گواهی روشن بر وجود واسطه فیزیولوژیک بی‌دردی است. افزون‌براین کاربست مکانیسم‌های روان‌تنی در این آیه، با طرح کلان و الگوی مضمونی حاکم بر سوره یوسف هماهنگی کامل دارد. بارزترین تجلی این پیوستارِ روان‌تنی در سرگذشت حضرت یعقوب (ع) مشاهده می‌شود. در این راستا، اوج اندوه و فراق روانی ایشان، به‌عنوان یک محرک منفی، به عارضه‌ای جسمانی یعنی نابینایی می‌انجامد (یوسف/ ۸۴). در مقابل، یک محرک مثبت روانی، زمینه‌ساز بازگشت بینایی او می‌گردد (یوسف/ ۹۶).

بدین ترتیب، در ماجرای زنان مصر نیز همین قواعد حاکم بر نسبت میان نفس و بدن تکرار شده‌است. با این تفاوت که در این روی‌داد شوک **زیباشناختی** جایگزین اندوه عمیق شده‌است؛ و در نتیجه به جای کوری، به بی‌دردی موقت انجامیده‌است. این انسجام ساختاری در نهایت نشان می‌دهد که **قرآن** کریم با دقتی بی‌نظیر، قوانین یکپارچه روان‌تنی را در سراسر این سوره ترسیم کرده‌است.

نتیجه

این مطالعه برای گشودن بن‌بست دیرینه در تفسیر واژه **أَكْبَرَنَّهُ** (یوسف/ ۳۱) سامان یافت. یافته اصلی آن است که تقابل میان خوانش **روانی** و **جسمانی**، یک تعارض معنایی نیست؛ بل که حاصل خلط میان سطوح

1. Butler & Finn, "Stress-induced analgesia..."

دلالت و نبود چارچوبی نظری برای تبیین هم‌زمان هر دو بُعد است.

نتایج بررسی حاکی از آن است که شوک شناختی ناشی از رؤیت جمال یوسف^(ع) در جایگاه علت تامه عمل کرده و دو معلول فیزیولوژیک را هم‌زمان پدید آورده است: **خون‌ریزی ناگهانی ناشی از استرس و بی‌دردی ناشی از استرس**. بر این پایه، روایت ابن عباس دیگر خطایی لغوی شمرده نمی‌شود، بل که گزارشی دقیق از یک واکنش عصبی-عروقی فوق‌حادث است.

در ساحت تفسیر و اصول فقه، واکاوی حاضر روشن ساخت که **اَكْبَرُ** در دلالت مطابقی خود به‌درستی بر شوک روانی دلالت دارد و مقصود روایت ابن عباس، بیان پی‌آمدهای قهری این شوک (دلالت التزامی) است. این تفکیک اصولی، اشکالات نحوی مفسرانی چون طبری را از اساس منتفی می‌کند و با معرفی الگوی «دلالت اشاره»، مدلی روش‌مند برای استخراج لوازم عقلی آیات با یاری علوم تجربی به دست می‌دهد.

در ساحت علوم اعصاب و پزشکی نیز یافته‌ها با مدل‌های تثبیت‌شده هم‌نوا است: استرس‌های حاد بر محور هیپوتالاموس-هیپوفیز اثر می‌گذارند و به اختلالات رحمی می‌انجامند. تحلیل هم‌زمانی دو پدیده فیزیولوژیک متضاد (خون‌ریزی و بی‌دردی) در بستری تفسیری، برای نخستین بار در این تحقیق صورت‌بندی شده است. آسیب‌شناسی رویکردهای پیشین نشان داد که دیدگاه **صرفاً روانی** از تبیین پی‌آمدهای جسمانی بازمی‌ماند و دیدگاه **صرفاً جسمانی** با تطبیق نادرست واژه بر قاعدگی زمان‌بر، دچار خطای پزشکی می‌شود. مدل تلفیقی این مطالعه با حفظ نقاط قوت هر دو رویکرد، چارچوبی سازگار با منطق زبان عربی و علم اعصاب عرضه کرده است.

باید اذعان کرد که مستندسازی بالینی مستقیم برای پدیده‌ای نادر مانند خون‌ریزی رحمی آنی ناشی از شوک بصری در دست نیست؛ اما نادر بودن یک پدیده به معنای امتناع فیزیولوژیک آن نیست. **قرآن** کریم راوی روی‌دادی استثنایی است و مطالعات عصب‌شناختی تنها سازوکار امکان‌پذیری آن را مستدل می‌سازند. الگوی روش‌شناختی این مقاله می‌تواند چارچوبی برای مطالعه‌های آتی در واکاوی آیاتی باشد که پیچیده‌ترین تعاملات روان و تن را به تصویر کشیده‌اند.

منابع

- ۱- **قرآن** کریم.
- ۲- ابن عطیه، عبدالحق بن غالب، **المحرر الوجیز**، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۲ق.

- ۳- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، **تفسير القرآن العظيم**، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۹ق.
- ۴- ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۴ق.
- ۵- ابوعبیده، معمر بن مثنی، **مجاز القرآن**، قاهره، مكتبة الخانجي، ۱۳۸۱ق.
- ۶- ازهری، محمد بن احمد، **تهذيب اللغة**، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۱ق.
- ۷- بیضاوی، عبدالله بن عمر، **أنوار التنزیل**، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۱۸ق.
- ۸- ثعلبی، احمد بن محمد، **الكشف و البیان**، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۲۲ق.
- ۹- خلیل بن احمد، **العین**، به کوشش مهدی مخزومی و ابراهیم سامرای، بیروت، دار و مكتبة الهلال، ۱۹۸۰م.
- ۱۰- رشید رضا، محمد، **تفسير المنار**، بیروت، دار المعرفة، ۱۴۱۴ق.
- ۱۱- روزنهان، دیوید و سلیگمن، مارتین، **آسیب شناسی روانی**، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران، ساوالان، ۱۳۷۹ش.
- ۱۲- زمخشری، محمود بن عمر، **الكشاف**، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۷ق.
- ۱۳- سید قطب، ابراهیم حسین، **فی ظلال القرآن**، بیروت، دار الشروق، ۱۴۲۵ق.
- ۱۴- سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، **الدر المنثور**، قم، کتابخانه مرعشی، ۱۴۰۴ق.
- ۱۵- صادقی تهرانی، محمد، **الفرقان**، تهران، مرکز فرهنگی تبلیغی منیر، ۱۳۶۵ش.
- ۱۶- طباطبائی، محمدحسین، **المیزان**، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ق.
- ۱۷- طباطبائی، محمدرضا، **صرف ساده**، قم، دار العلم، ۱۳۹۷ش.
- ۱۸- طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان**، تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
- ۱۹- طبری، محمد بن جریر، **جامع البیان**، بیروت، دار المعرفة، ۱۴۱۲ق.
- ۲۰- طوسی، محمد بن حسن، **التبیان**، بیروت، دار إحياء التراث العربی، بیتا.
- ۲۱- فخر رازی، محمد بن عمر، **التفسير الكبير**، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۲۰ق.

- ۲۲- قرطبی، محمد بن احمد، *الجامع لأحكام القرآن*، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۶۴ ش.
- ۲۳- گانونگ، ویلیام، *فیزیولوژی پزشکی*، ترجمه سیدعلی حائری روحانی و دیگران، تهران، اندیشه رفیع، ۱۳۹۸ ش.
- ۲۴- ماوردی، علی بن محمد، *النکت و العیون*، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۸ ق.
- ۲۵- مظفر، محمدرضا، *اصول الفقه*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۰ ش.
- ۲۶- معرفت، محمدهادی، *تفسیر و مفسران*، قم، مؤسسه فرهنگی التمهید، ۱۳۸۰ ش.
- 27- Butler, R. K., & Finn, D. P., "Stress-induced Analgesia", *Progress in Neurobiology*, vol. 88. no. 3, July 2009.
<https://doi.org/10.1016/j.pneurobio.2009.04.003>
- 28- Chrousos, G. P., & Gold, P. W., "The Concepts of Stress and Stress System Disorders: Overview of Physical and Behavioral Homeostasis", *Journal of the American Medical Association*, vol. 267, no. 9, March 1992.
<https://doi.org/10.1001/jama.1992.03480090092034>